

ВАСПИТНИ РАД СА ДЕЦОМ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

*Проф. др Петар Ђ. Рајчевић¹
Универзитет у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици,
Учитељски факултет*

Сажетак: *Васпитно-образовни рад одраслих са децом, према Закону о предшколском васпитању и образовању у Републици Србији, посматра се као део јединственог система образовања и васпитања а односи се на децу од шест месеци до поласка у основну школу. У том периоду се уз родитеље који подижу децу од рођења, придружују и стручно оспособљени васпитачи чија улога и утицај се остварује у предшколским установама, уз могућност реализације програма и у школи. Нагласак савремених, пре свега, хуманистичких теорија учења, подразумева да се дете и његове развојне потребе постављају у први план. При томе се води рачуна о квалитету интеракције са другом децом (не само вршњацима), васпитачем, родитељима, стручним сарадницима и другима. Наглашавају се потребе тимског приступа у раду и програмирања активности на нивоу сваке конкретне васпитне групе на основу познавања њихових могућности и потреба. Стручни рад свих учесника васпитно-образовног процеса са децом предшколског васпитања несумњиво доприноси ефикасном припремању деце за полазак у школу и преузимање одговорности за задатке и дужности које их очекују.*

Кључне речи: *васпитање, дете, предшколско дете, породица, предшколске установе.*

„Родити некога да живи, највећа је одговорност у животу“ (Мил, 2018: 181)

Увод

За разлику од многих животињских врста човеку само рођење, без васпитања, не значи много. Ни оно што су родитељи, у далекој прошлости, могли да пруже, није више довољно. Процеси интензивније индустријализације, масовније урбанизације, све распрострањеније деаграризације, секуларизације, материјализма и просветитељства, утицали су на потребу за успостављањем осмишљеног и организованог институционалног васпитања и образовања деце уопште па тако и деце предшколског узраста, деце чији родитељи радећи проводе значајан део времена изван породичне заједнице. У почетку број деце обухваћене организованим васпитним утицајем у предшколским установама није био велики али је с временом стално растао. Потрага за хуманијим друштвеним уређењем и егалитацијом шанси за све људе у развоју њихових потенцијала, допринела је томе порасту. За све сложеније и неизвесније услове живота, нових нараштаја, у новим околностима, ваљало се, на адекватан начин, припремити још од најранијег узраста. То је, током 19. века, довело до потребе, појаве и развоја предшколске педагогије као једне од помоћних дисциплина педагогије као науке о васпитању. У Србији се заслуге за конституисање предшколске педагогије као научне дисциплине, приписују др Александри

¹ petar.rajcevic@pr.ac.rs

Ванредни професор

Марјановић. Васпитни рад са децом предшколског узраста представља данас важну и признату друштвену, научну делатност. У сазнању да деца уче од одраслих налази се значајан мотив за сталним усавршавањем свих и тежња да сви постанемо као деца, по могућности, истовремено мудри као змије и безазлени као голубови.

Дефинисање основних појмова

Уобичајена је пракса да се на почетку рада о неком теоријском проблему дефинишу основни појмови који су кључни за разумевање суштине, целине. У овом случају ти појмови су: васпитање, дете, детињство, предшколско дете, породица, предшколске установе, тимски рад.

Васпитање (Вилотијевић, 2000: 557) дефинише као „делатност у оквиру које млађи усвајају искуства и норме до којих се дошло у цивилизацијском развоју; преношење искустава старијих генерација на млађе.“ Према Лексикону образовних термина (2014) „васпитање је процес изграђивања личности али и друштвена делатност којом се то постиже. Васпитање је свесна, целисходна, намерна и организована активност карактеристична за све цивилизоване и уређене људске заједнице. То је вечна друштвена функција, историјски условљена и променљива. (Мењају се циљеви, задаци, програмски садржаји и активности, средства, методички приступи и сл.). Педагошки теоретичари васпитање деле на телесно и здравствено, умно и радно, морално и друштвено и естетско. Реч в. словенског је порекла. Чине је придев *vas* – сав и глаголска именица *питање* (од питати – хранити, неговати, гајити). (У Банату су гости нуђени речима: „Узмите и васпитајте се“. У писаној форми, реч васпитаник први пут срећемо у биографијама из 12. века. Сличне речи су одгој, одгојити, одгајити и култивисати“ (Рајчевић, Круљ, 2020: 19). Особе које се баве васпитањем називају се васпитачи. Једно од могућих одређења предшколског васпитања је да је то „свјестан, сврсисходан и мање или више организован процес развоја индивидуалности и друштвености предшколског дјетета, друштвено детерминисан и индивидуално обиљежен систем активности, дјелатности и процеса који утичу на свеукупно формирање дјетета од рођења до поласка у школу“ (Сузић, 2006: 10). Логично се намеће и потреба за дефинисањем појма дете.

Дете је „особа на развојном степену детињства. Дете је најпре новорођенче (првих четрнаест до месец дана после рођења), затим је одојче (до краја прве године живота), па мало дете (друга и трећа година живота), потом је предшколско дете и, на крају, школско дете (до пубертета или младенаштва)“ (Пијановић, 1996: 104). Марија Монтесори сматра да „дете само себе ствара човеком, и то сопственим рукама и искуством, најпре играјући се, а потом и радећи“ (Монтесори, 2010: 59). Права детета дефинисана су Конвенцијом о правима детета. Логички следи потреба за образложењем појма детињство.

Детињство представља први велики временски, и према мишљењу неких научника, најважније раздобље, односно период у животу сваког човека после рођења. Завршава се пубертететом. „Педагогија као наука о васпитању ће, можда, и изгубити своју функцију, доћи до свог краја, али док је год човека биће и детињства“ Богојевић, у Граорца, 2013: 490). Педагогија, према мишљењу Граорца, треба да истражује детињство, а не васпитање. Детињство се одређује као „период убрзаног онтогенетског развоја човека између рођења и адолесценције. То је доба интензивног физичког, неурофизиолошког, сексуалног, интелектуалног, моралног, емоционалног и социјалног развоја. У том дугом периоду незрелости и зависности дете је везано за родитеље који брину о њему“ (Рајчевић, Круљ, 2020: 32). Још се наводи да се појам детињство мењао кроз историју западне културе. У различитим историјским епохама постојала су различита схватања детета и различити погледи на детињство. С тим у вези је и појам предшколско дете.

Предшколско дете је појам који подразумева период детињства од рођења до поласка у основну школу. Подразумева васпитни утицај породице, предшколских установа и осталих чинилаца (вршњака, масовних медија итд.) осим школе.

Породица се одређује (дефинише) као „друштвена група коју чине појединци повезани сродничким (крвним) или брачним везама... Најважнија функција породице је репродукција или стварање потомства. Ова функција не обухвата само рађање и обезбеђивање физичког опстанка, већ и бригу око интегрисања потомака у друштво или културу“ (Пијановић, 1996: 383). У истом извору се напомиње да породица по структури може бити: родовска (задружна), проширена, нуклеарна и непотпуна. По доминантном вредносном систему породица може бити демократска,

ауторитарна, патријархална и слично. Од непроцењиве је вредности утицај породице на васпитање деце. Осим тога, она пружа психичку стабилност свим својим члановима. О проблемима у савременој породици у Србији Ђурковић, између осталог, истиче: „Чињеница да имају све мање права према својој деци јесте нешто што може да дестимулише и одврати многе људе од идеје да постану родитељи, и то посебно већег броја деце, ако не буду смели да их дисциплинују, контролишу и васпитавају“ (Ђурковић, 2019: 88). На одређеном узрасту детета, породици се у васпитним утицајима придружују и предшколске установе.

Предшколске установе „су установе за предшколско васпитање и образовање. Прву п. у. основао је Роберт Овен (1816). П. у. има социјалну, васпитно-образовну и превентивно-здравствену функцију. На почетку 21. века п. у. су: јаслице, забавишта, обданишта и вртићи“ (Рајчевић, Круљ, 2020: 92). У Србији се идеја о предшколском институционалном васпитању јавља у другој половини 19. века. „Прво помињање 'школа за малу децу' ... налазимо у листу *Родолубац*, који су током 1858. у Београду уређивали и издавали Ђорђе Малетић и Владимир Вујић. Лист је излазио једном седмично, са циљем ширења корисних знања. У непотписаном чланку под насловиом – *Школе за малу децу*, аутор износи схватање да је држава та која започето породично васпитање 'довршује'“ (Антовић, 2010: 13). Улога вртића „превасходно је одређена као место живљења и партнерског дружења деце и одраслих...“ Павловски и сар., 1997: 12). Као и у основној школи и овде (у предшколским установама) је пожељна примена тимског рада.

Тимски рад представља пожељну организацију рада која, уз рад васпитача, подразумева повремено укључивање више компетентних особа за различите области при реализацији постављених васпитно-образовних циљева и задатака у предшколској установи. „Тимски рад /team work,...груповая работа/ - облик активности коју обавља група (стручњака) тако да се подела рада оснива на непосредној сарадњи равноправних стручњака, а не на положају у формалној хијерархији. Тимски рад је користан увек када сложеност проблема (радних задатака) не дозвољава успешно извршавање задатака без учешћа више стручњака и без интердисциплинарног приступа, тј. учествовања стручњака различитих профила (нпр. лекара, педагога, психолога, социјалног радника)...“ (Поткоњак, Шимлеша, 1989: 446). Предуслов да би тимски рад био успешан је да скупине стручњака прерасту у групу равноправних стручњака у којима ће, на најбољи начин, до изражаја доћи потенцијали сваког стручњака.

Специфичности васпитања деце предшколског узраста

У уџбенику Предшколска педагогија Каменов пише да се мисли о васпитању деце раних узраста могу „наћи већ у античкој Грчкој, у делима Платона и Аристотела. Током векова значајне идеје о томе износили су хуманистички оријентисани мислиоци Јан Амос Коменски, Џон Лок, Жан Жак Русо, Јохан Хајнрих Песталоци, као и социјалисти утописти, посебно Шарл Фурје и Роберт Овен...“ (Каменов, 1990: 7). Поред, познатијег, Овена, као један од оснивача првих установа посвећених бризи о најмлађима спомиње се и Јохан Фридрих Оберлин.

Прихватање материјалистичког погледа на свет, начин производње, расподеле материјалних добара и потрошње, условило је промене које су се одразиле и на потребу за држачким васпитањем деце предшколског узраста, пре свега у развијенијим земљама а потом, по узору на њих, и у осталима. Тако је дошло до стварања (отварања) установа за предшколско васпитање и образовање. Познато је да је прву такву установу 1816. године основао Роберт Овен. Од тада развијају се јаслице, забавишта, обданишта и дечји вртићи. Све оне, уз превентивно-здравствену, испуњавају и социјалну и васпитно-образовну функцију.

У ту сврху конституисала се предшколска педагогија. Најзаслужнија за конституисање предшколске педагогије у Србији „као научне дисциплине у оквиру система педагошких дисциплина..., несумњиво припада др Александри Марјановић и њеним поставкама према којима се предшколска педагогија одређује као теоријска основа и систем научних чињеница о васпитању предшколске деце“ (Каменов, „002: 19). Постоје и друга, више или мање слична одређења. „Најопштију и најмање спорну дефиницију ове дисциплине можемо сажети у формулацији да је **предшколска педагогија дисциплина педагогије која се бави проучавањем специфичности васпитања, васпитним утицајима, игром и игровним активностима дјеце од њиховог рођења до поласка у школу**“ (Сузић, 2006: 5). Др Сузић сматра да васпитни утицаји

обухватају „цјелокупан процес развијања, формирања и обликовања личности васпитаника узимајући у обзир организоване утицаје школе, породице, дјечјих, омладинских и друштвених организација и институција, као и утицаје начина живота, медија, културе, окружења као и активности појединца“ (Сузић, 2006: 6). Такође, напомиње да је за предшколску педагогију важно да дефинише игру и да је разликује од игроликних (игровних) активности. Игру одређује као „активан подухват једне или више особа ограничен правилима дате игре, временом и мање или више јасним циљем или исходом играња. За разлику од игара, игровне активности нису ограничене строгим правилима, стабилношћу и строгом тематском везаношћу за циљ; то су активности једне или више особа тематски оријентисане у оквиру нестабилних правила и исхода, координисане тематском усмјереношћу ка циљу који није прецизно одређен“ (Сузић, 2006: 6).

Уз игре, игролике (игровне) активности значајно доприносе формирању предшколске деце. „Оне су основ организованог васпитања и нешколског учења у току раног развоја. Ако предшколску педагогију сведемо на интенционално и организовано васпитање, занемарићемо врло значајне утицаје игара и игровних активности које делују изван организованог васпитања. Предмет предшколске педагогије нису само организовано васпитање и најшири контекст игре и игровних активности – предшколска педагогија се бави најширим контекстом васпитних утицаја“ (Сузић, 2006: 7). Не сме се запоставити интердисциплинарни карактер предшколске педагогије. Сазнања других научних дисциплина су јој неопходна у објашњењу специфичности предшколског учења и развоја детета. Иако лекар по струци то је схватила и на најбољи начин применила Марија Монтесори. Она истиче и у први план ставља особине деце као што су: „отвореност и сналажљивост, блистави погледи, паметни изрази на лицима, смиреност која је резултат вере у себе, и животност у изгледу и понашању“ (Монтесори, 2018: 9). Најважније је да деца, на што млађем узрасту, заволе учење. „Међу најбитнијим сазнањима које ћемо пренети нашим предшколцима јесте схватање да је учење једно од великих задовољстава у животу.

Ако дете зна да 'уме', биће вољно да учи. Ако мисли да 'не уме', одбијаће учење“ (Еинон, 2003: 6). Потребно је омогућити деци да развију самоувереност, самопоуздање. За то су потребне безусловна љубав, стална подршка и учестале похвале. Вредност постизања што бољих предзнања детета најчешће се одржава и у наредном периоду школовања. Врховни принцип, при томе, ваљало би да буде слобода предшколског детета и његово осећање среће. Осим тих у предшколском периоду васпитног рада примењују се и следећи познати принципи: принцип оптимализације развоја дететових потенцијала, принцип игре и игроликних активности, принцип ненасилне комуникације, принцип спонтаности и организованости, принцип примерености.

Од принципа свестраног развоја личности, заступаног у другој половини двадесетог века, дошло се до тога да је потребно развијати оне особине за које особа (дете) има склоности. То је хуманије и природније. Важнија је дечја срећа и слобода од вештачки постављених васпитних идеала.

Игра и развој детета су међузависни. Свако здраво дете има изражену потребу за игром која доприноси развоју његових физичких и психичких способности, а те способности са друге стране, утичу на подизање квалитета игара и игроликних активности.

Принцип ненасилне комуникације подразумева вежбање детета (склоног егоцентризму) да слуша другог.

Принцип спонтаности и организованости упућује на давање предности „активностима и методима који ће подстицати учење путем откривања и разумијевања, да дијете ужива у тим активностима. Важније је да дијете ужива у цртању него оно шта ће нацртати, важније је да дијете осјети да учи спонтано него да му учење постане императив везан за циљ или исход тог учења“ (Сузић, 2006: 15). Поред тога потребно је водити рачуна и о примерености.

Принцип примерености нас подсећа на потребу усклађивања начина васпитног рада са узрастним и индивидуалним карактеристикама детета. Свако дете је индивидуа за себе. О томе сваки васпитач води рачуна приликом организовања игре, игроликних активности и васпитних утицаја уопште.

Од деветнаестог века до данас (почетак треће деценије двадесетпрвог века) развиле су се различите предшколске установе као што су: јаслице, забавишта, обданишта, дечји вртићи, скраћени програми припреме за школу.

Уз ове наведене постоји и низ других форми рада. Оне се заснивају на делимичним и скраћеним програмима. Међу познатије убрајају се: игротека, играоница, музичка радионица, ликовни атеље, причаоница, летњи вртић у природи, бројни курсеви итд.

За збрињавање деце до три године живота намењене су *јаслице*, које су у почетку имале социјално-здравствену улогу, а касније им се прикључује и педагошки карактер рада. Јаслице су отворане из потребе за збрињавањем, неговањем и чувањем деце запослених родитеља. Води се, пре свега, брига о здравственом стању деце. О томе брину медицинске сестре. Осим тога посвећује се пажња развоју моторике, говора, формирању хигијенских навика и социјализацији деце. За ово су задужени педијатри, васпитачи и друго особље.

За децу од четврте године живота до поласка у школу постојала су *забавишта*. Тај назив је у употреби од осамдесетих година деветнаестог века. У раду са децом примењиван је програм очигледне наставе. Стицана су знања о животињама, биљкама, појавама у природи, храни, пићу итд. Уз то деца су учила разне декламације, песме, игре. Од практичних радова примењивано је цртање, ручни рад и друго.

Деци узраста од две до четрнаест година живота су намењена *обданишта*. Она су организована тако да пружају деци храну, заштиту, адекватно васпитање, помоћ при учењу и изради домаћих задатака. Данас се појам обданиште поистовећује са целодневним боравком деце у предшколској установи.

Следећи познати нституционални облик предшколског васпитања деце (предшколска установа) је *дечји вртић*. Намењен је деци од навршене треће године до поласка у школу. Основни задатак вртића је да пружа помоћ родитељима у подизању (збрињавању, васпитању и образовању) деце у савременим условима живота. Један од значајних задатака вртића је да успостави сарадњу са основном школом ради реализације континуитета у васпитању и образовању деце (припрема за школу). Дечји вртић нужно сарађује и са породицом. У случају ниског образовног нивоа и материјалног стања родитеља, вртић остварује компензацијску функцију. Уз то, дечји вртић пружа изванредне могућности за социјализацију деце, што савремена породица, због убрзаног начина живота, најчешће, није у прилици да им омогући.

Уз дечји вртић, обданиште или забавиште може се организовати и *скраћени програм припреме за школу* или *припремни разред*. Овако засновани програми развијају код деце прве социјалне компетенције за живот и рад у ученичком колективу, упознају их са основама писмености као и програмима навикавања на ритам, школске услове и распоред рада и одмора у школи. Најчешће се организују у местима у којима не постоје обданишта и вртићи.

У раду са предшколском децом карактеристичне су две садржајне концепције (врсте) програма. То су:

1. слободни програм са широком основом за импровизацију и
2. тематизовани програм са дефинисаним (одређеним) садржајима.

Предности слободног програма су што се заснива на индивидуалним потребама деце, боље покреће креативне потенцијале васпитача и деце и ослања се на конкретне услове и могућности. Слабости слободног програма су што захтева високе педагошке и методичке компетенције васпитача, што је тешко планирати овакав начин рада и у недефинисаности концепције, нису сва деца једнакоправна.

Предности тематизованог програма су што васпитачима може да понуди готове обрасце уз лакшу припрему, што се планови раде типски и систематски, што остају дуго у употреби и у дефинисању концепције, тј. иста су права за сву децу. Слабости тематизованог програма су што се заснива на просечним узрасним карактеристикама деце, што слабије покреће креативност (стваралаштво) деце и васпитача и што се морају стварати потребни услови уз новчана улагања.

Приликом опредељивања за један од ових програма најједноставнији критеријум при томе „треба да буде максимална корист за дјецу“ (Сузић, 2006: 21). За врхунски оспособљене и креативне васпитаче оправдано је опредељење за слободни програм рада. У ситуацији да је васпитни кадар на различитом педагошком, дидактичком и професионалном нивоу уопште, тада је оправдано опредељење за тематизовани (дати, предложени) програм.

Што боље се организују, међусобно осмисле и реализују бројне активности на предшколском узрасту то ће, потпуно извесно, допринети и бољем сналажењу и успешности детета у школи. Раније важећа парадигма сиромашне социјалне интеракције сведене на доминацију поучавања и дисциплиновања сматра се превазиђеном. За живот људи у

двадесетпрвом веку потребне су хумане компетенције којима се мора посвећивати пажња, треба их неговати, систематски и са намером, још на предшколском узрасту.

Зачуђујуће је да је човек од племенских заједница до живота у селима, па и у мањим градовима развијао односе који су пружали могућност за одрастање деце уз интензивне социјалне контакте. У таквим околностима живот деце био је обасипан бројним емоцијама. Уз то постојали су услови за обогаћивање психофизичких способности сваког члана заједнице. Развијани су когнитивни, социјални, естетски, радни (акциони) и морални капацитети. „У данашње доба велики број становника планете Земље живи у мегалополисима, гдје дјеца одрастају у кавезима који се називају станови. Сваки излазак на улицу без родитеља представља својеврсну опасност“ (Сузић, 2006: 23). Многа деца лишвају се, тако, слободне вршњачке интеракције, која представља једну од најбитнијих полуга здравог одрастања. Тај недостатак предшколска установа не може да замени, али може донекле, да ублажи. Потреба за тим постоји.

Додатне тешкоће и проблеме у савремену породицу доноси хедонистички оријентисан стил живота, материјалистички поглед на свет и, с тим у вези, медији као што су на пример: телевизија, рачунар и интернет. Њиховом временски прекомерном и дуготрајном употребом долази до осиромашивања унутарпородичне интеракције између родитеља и деце и до потешкоћа које се манифестују у раду предшколске установе са највећим бројем деце. Зато је васпитна група постала адекватно окружење унутар којег се решавају проблеми овог типа који доприносе социјализацији предшколске деце, учењу емоционалних и других за живот потребних компетенција.

Многи родитељи праве исту грешку, вођени идејом да додатном зарадом чине добро и испуњавају своје дужности, тако што проводе много времена изван породице и наносе штету пре свега својој деци, која одрастају у средини без квалитетне интеракције. Сваки члан породице, уместо живој комуникацији-интеракцији, окренут је темама на свом уређају... Могућност плаћања другим особама да брину о деци, док ови раде, или препуштање деце савременим медијима, није прихватљиво решење. Интеракција је потребна не само за емоционални развој него она утиче и на развој когнитивних способности. „Деци је потребан модел понашања“ (Станковић, 2020: 5). Само уједначен и складан однос породичне, вршњачке и васпитне интеракције представља основу која се може сматрати прихватљивом и исправном. Само тако доприноси се здрављу детета које одраста, развоју његових потенцијала и индивидуалних склоности. Намера свих треба да буде усмерена на осећање среће детета у одрастању и уопште. Ако су срећни појединци и друштво се може сматрати срећним. „Деца која су окружена љубављу и пажњом, правилно храњена, развијају се раније од оне која од свега тога добијају премало“ (Еинон, 2003: 12). Ако је у питању беба и ако се безбрижно смеши, најбољи је знак да су родитељи све добро урадили и да јој је лепо. С тим у најтешњој вези је и питање слободе. „У слободном народу бујније, складније, брже и снажније се развијају својства његова и особине... све оно, што је подигло достојанство човека окрепило снагу народа – све је то плод слободе човека, слободе народа!“ (Мил, 2018: 12). Овај мислилац истиче да држава вреди само толико, колико вреди лица, која је сачињавају и да „мали људи нису никада у стању, вршити велике послове...“ (Мил, 2018: 192). Потреба за играћивањем потенцијала сваког појединца налаже да се они у повољним околностима правилно развијају од најранијих дана свога живота. Познато је правило да је за децу добро само оно што је најбоље.

Како истиче Каменов предшколска педагогија се укршта са породичном педагогијом. То представља разлог да се може говорити о предшколској педагогији у ширем и у ужем смислу, „зависно од тога да ли обухвата и породично васпитање предшколске деце, као и од критеријума који се примени за систем педагошких дисциплина“ (Каменов, 1990: 8). Осим што је у вези са другим педагошким дисциплинама, предшколска педагогија је, неминовно, у вези и са другим наукама.

Од других наука на првом месту је *психологија*. „Психолошка сазнања нарочито добро могу послужити за анализу садржаја васпитно-образовног рада јер садрже чињенице о развојним карактеристикама које се морају поштовати приликом одлучивања о њима, о редоследу активности које се предвиђају за децу, односно о одређеним зрелостима или готовостима за учење и сл.“ (Каменов, 1990: 9). Овим и разним другим проблемима баве многе психолошке теорије и правци.

Предшколска педагогија је у вези и са *социологијом*, као општом науком о друштву. Да би се правилно разумели проблеми предшколске педагогије потребно је добро разумевање конкретног друштвеног контекста у којем се збивају.

Као што није добро запостављати друштвене аспекте развоја детета исто тако није добро ако се не води довољно бриге о индивидуалним карактеристикама сваког људског бића (па и предшколског детета). У том смислу потребно је да се говори и о повезаности између *антропологије* и педагогије. Резултати антрополошких истраживања указују на то како средина утиче на развој, који фактори подстичу а који ограничавају развој предшколског детета. *Културна педагогија* помаже науци о васпитању да сазна више о томе како култура одређене заједнице одређује човека (предшколско дете) и његов развојни ток.

Не може се заборавити и заобићи ни *филозофија*. Она се бави проучавањем положаја човека у свету, проналажењем и објашњавањем смисла постојања (живљења), етичким, естетским и логичким категоријама и сличним проблемима. Све то значајно је и за педагогију.

„Преднаучним“ периодом предшколске педагогије у Србији сматра се све оно што је могло да се нађе и прочита у изворима насталим после Другог светског рата, када је идеологија доминирала над науком. „Заслуга за конституисање предшколске педагогије као научне дисциплине у оквиру система педагошких дисциплина какав се развијао код нас, несумњиво припада др Александри Марјановић и њеним поставкама према којима се предшколска педагогија одређује као теоријска основа и систем научних чињеница о васпитању предшколске деце“ (Каменов, 2002: 19). Цитирани аутор, за разлику од ранијих ставова и погледа, истиче да развој детета започиње пре рођења. Почиње од тренутка зачећа и траје све до зрелог доба.

Временски период дететовог развоја пре поласка у основну школу представља доба најбурнијег раста и развоја. „Развој је најбржи до треће године, али се убрзано одвија све до шесте године живота детета“ (Каменов, 2002: 23). Ако се упореде прва три шестогодишња периода детета, темпо развоја у првих шет година троструко је већи од периода који следе.

Значајно је да се у том раном периоду одвија процес усвајања говора. То је у директној вези са развојем мишљења. Битне „психолошке особине деце узраста од три до седам година, ... јесу *нестабилност пажње и неспособност за организовање активности која нема неки непосредан циљ*. Због ових особина дечји нервни систем се брже замара, осетљивији је на неповољне утицаје из средине, а слабија је и унутрашња контрола од које зависи процес кочења, односно вољног управљања понашањем. Млађа предшколска деца тешко могу да се скрасе на једном месту, врте се, гуркају, машу рукама, а да тога нису ни свесни. Временом она постају сталоженија, боље се контролишу, а сувишни покрети постају ређи“ (Каменов, 2002: 24-25). Пажња је нестабилна, углавном краткотрајна. Ненамерна пажња, у том периоду, има превагу над хотимичном. Не треба их присиљавати на активности за које не показују интересовања али није лоше да им се омогући да раде оно што им представља задовољство јер је свако дете јединствена и непоновљива индивидуа. Разноврсне функције се најбоље усавршавају кад за то дође време, кад постоји интересовање за то самог детета. Подједнако је штетно прекасно као и прерано омогућавање деци да увежбавају неке функције за које одрасли мисле да су битне (нпр. ходање пре довољног ојачавања кичме, писање елемената слова, итд.). На све ово, као и на многе друге моменте, указивао је још Јан Амос Коменски (1592-1670).

Од преко 140 дела, већином посвећених питањима васпитања, од посебног значаја за васпитни рад са децом предшколског узраста, су његове књиге *Материнска школа и Свет у сликама*. Разрадио је систем задатака, садржаја и метода намењених мајкама како би успешније и радосно васпитавале и образовале децу до њиховог поласка у школу. Књига *Материнска школа* први пут је објављена 1633. године. Осим бриге за дететов физички развој требало је водити бригу и о украшавању мисли и душе, тако да „деца, осим у расту, напредују успешно и у 'мудрости и милости'“ (Каменов, 1990: 98).

Хармонично васпитање у материнској школи подразумевало је постављање темеља физичког, моралног и умног васпитања. У првих шест година живота, према мишљењу Коменског, деца се вежбају 1. у разумности, 2. у раду и умењима, 3. у говору и 4. у моралу и врлинама. Изузетну пажњу посвећивао је телесном здрављу. О томе се води брига још у пренаталном развоју детета. Наглашавао је важност дојења за дете, значај мирног сна и слободне игре, довољног кретања, радости и весеља. Истицао је да беспослица шкоди и телу и духу. Многи

његови савети ни до данас нису превазиђени. Васпитни поступци које препоручује су пример, упућивање и казна.

Фридрих Фребел (1782-1852) је 1840. године основао институцију којој је дао име „дечји вртић“ (Kindergarten). Божанску суштину свега Фребел открива и у детету и сматра да се срж васпитања састоји у развијању те узвишене суштине. Зато је у васпитним поступцима потребно стрпљење и остављање довољно времена потребног за саморазвој (пред)одређених потенцијала. Суштину васпитања види у формирању слободног човека који зна да мисли. Указивао је да игра има вишеструку развојну функцију. То је доста одударало од тада важећих схватања да је игра губљење времена, беспослица.

Велика је Фребелова заслуга „што су дидактичке играчке, нарочито конструктивни материјал, затим покретне игре, цртање, моделовање, плетење и изрезивање од хартије, ушивање, конструисање од природног материјала и др., ушли у програме предшколског васпитања и образовања и, уз извесне измене, задржали се у њима до данас“ (Каменов, 1990: 106-107). Значајне су и многе друге мисли. Од посебне важности је истицање породичног васпитања и указивање на бригу за педагошким просвећивањем мајки.

И Марија Монтесори (1870-1952) сматра да се брига о потребама детета мора посветити не од рођења него већ од тренутка зачећа а да васпитање треба да започне од тренутка његовог доласка на овај свет. Била је уверена да су поремећаји у понашању детета неминовни уколико оно одраста у неправилно организованој (нестимулативној) средини. По рођењу детету је најпотребнија интеракција са својом физичком и друштвеном средином и слобода. На основу посматрања деце она је дошла до закључка да деца у одрастању помажу урођена „креативна осетљивост“ и „упијајући ум или дух“.

Марија Монтесори наглашава значај рада деце. „После напорне активности, на коју су била дуго концентрисана, она постају мирна и пријатно се опходе, а сви облици деструктивног понашања и непослушност ишчезавају“ (Каменов, 1990: 109). Осим 1. *принципа рада* истиче и 2. *принцип независности*. Он упућује на природну тежњу детета да буде све самосталније у току свога развоја. Зато је важно да се дете ослобађа управљања споља. 3. *Снага дечје пажње* је принцип препознатљив када дете на одређеном ступњу развоја почиње да усмерава своју пажњу према одређеним предметима са интензивнијим интересовањима за разлику од раније. Све више вољно усмерава своју пажњу и концентрише се. 4. *Дечја воља* се развија кроз активности у својој средини. 5. *Развој интелигенције представља кључ за разумевање самог живота*. Неопходно је помоћи детету не само да помоћу својих чула посматра своју околину, већ је важно омогућити му (помоћи му) да оно те утиске сређује у својој глави, тј. свести. 6. *Принцип развика дечје имагинације и креативности*. Када овлада одређеним поступцима и знањима дете ће бити оспособљено за стваралачке покушаје. Монтесоријева је заступала став да бајке нису корисне за дете и искључује их из свога система. Слушајући их дете не развија своју способност да конструктивно машта. 7. *Принцип емоционалног и духовног живота* заснива се на веровању М. Монтесори у урођену способност деце да воле и разумеју друге. Такође сматра да деца имају урођену потребу за Богом. Дете се прво емоционално буди захваљујући мајчиној љубави а затим почиње да прима љубав од других и да воли друге. 8. *Принцип стадијума у дечјем развоју*. Од пет периода (стадијума) на период предшколског детињства се односе прва два. То су 1. период од рођења до треће године и 2. период предшколског детињства.

Уз Марију Монтесори веже се чувена Монтесори метода чије су основне карактеристике средина и васпитач који је припрема. Средина подразумева образовне материјале и вежбе помоћу њих. Ту је укључено све што је детету потребно за његов развикак и уклоњено све што би развикак могло да омета. Материјал се групише према врсти интереса, као и према нивоима тежине и сложености. Дете је оспособљено да материјал после коришћења враћа на место одакле га је узело како би га и после лакше могло наћи.

М. Монтесори се залагала да у средини буде нагласак на реалности и природности. Природност је подразумевала да се деца крећу у простору који је опремљен правим стварима које употребљавају као што су телефон, пећ, врела пегла, спремање хране која се после кувања једе, неговање биљака и животиња, употребљавање микроскопа итд.

Захтевала је да средина у којој дете борави буде лепа, да подстиче позитивне и спонтане облике понашања. Све „са чиме деца долазе у додир треба да буде квалитетно, доброг изгледа и лепо изложено. Боје треба да буду светле, ведре и хармонично распоређене, а атмосфера

опуштена и топла, и да позива на учествовање“ (Каменов, 1990: 111). Потребно је да сви материјали доступни у средини дечјег боравка одговарају њиховим унутрашњим потребама, да привлаче пажњу и подстичу процес концентрације.

Нагласак у раду Монтесори метода стављан је на развој индивидуалних црта личности али нису запостављани ни поступци за васпитавање друштвености код деце. Било је допуштено мешање деце различитих узраста. М. Монтесори је и родитеље укључивала у рад установе. На њих је гледала као на равноправне партнере у васпитно-образовном раду. Чак су биле организоване и кућне посете које су пружале могућност васпитачима да боље упознају родитеље и породицу у целини.

Данас су превазиђени погледи на предшколско детињство као период „предвиђен“ за игру после чега долази период предвиђен за учење. Допринос другачијим схватањима дали су бројни мислиоци од којих су овом приликом поменути само најутицајнији. Читав предшколски период са бројним активностима представља припрему за полазак у основну школу али и период интензивног учења и напредовања сваког детета.

Закључак

Систематски рад одраслих са децом предшколског узраста представља важну карику у процесу њиховог одрастања. Ради се о периоду најбурнијег развоја сваког појединца. Пропусти који се учине у овој етапи стасавања готово су ненадокнадиви. Од, како се некад мислило, периода безбрижности и слободне игре, дошло се до тога да се, у новије време, васпитно-образовни рад који одрасли (родитељи, васпитачи, итд.) организују схвата као део јединственог система васпитања и образовања. Њиме су обухваћена деца од шест месеци до поласка у основну школу. Све активности које се организују у предшколској установи, заједно са утицајем породице, доприносе, више или мање, директно или индиректно и припремању деце за полазак у школу и њиховој успешности у основној школи. Наравно, подразумева се да сви плански организовани утицаји буду у складу и у највећој могућој мери, усклађени са интересовањима сваког детета. Предшколско дете и његове развојне потребе стављају се у први план. Зато је важно добро упознати сваког појединца, омогућити му развој постојећих склоности и тежњи како би се осећали слободно и срећно. Ниједног тренутка не сме се губити из вида сазнање да је игра на предшколском узрасту детета најприхватљивија активност. Њена вредност је велика и ненадокнадива. Брига о сваком појединцу не подразумева запостављање интеракције у раду како између деце истог узраста, тако и међу групама и појединцима различитих група и различитих узраста изван предшколске установе. У новије време све више постаје потребан и пожељан и тимски рад васпитача.

Литература

1. Антовић, Немања (Главни и одговорни уредник) (2010): *Предшколско васпитање у Србији (1865-1957)*. Београд: Педагошки музеј.
2. Вилотијевић, Младен (1999): *Дидактика 3*. Београд: Завод за уџбенике; Учитељски факултет.
3. Граорац, Исидор (2013): *Детињство, духовност, нихилизам*. Нови Сад: Завод за културу Војводине, Orpheus.
4. Ђурковић, Миша (2019): *Рат за породицу у Србији*. Београд: Институт за европске студије, Удружење „Поредак“.
5. Еинон, Дороти (2003): *Рано учење*. Нови Сад: Змај: Атлантис.
6. Каменов, Емил (1990): *Предшколска педагогија*. Књига прва. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
7. Каменов, Емил (2002): *Предшколска педагогија*. Књига прва. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. *Конвенција о правима детета*. (Недатирано).
9. Mil, Džon, Stjuart (2018): *O slobodi*. Београд: АКИА М. Princ.

10. Montesori, Marija (2018): *Otkriće deteta*. Beograd: Propolis Books, Srpska Montesori asocijacija.
11. Pavlovski Tatjana, Ivković Jadranka, Mihajlović Milena, Dišović Stojka (1997): *Tematsko planiranje u dečjem vrtiću*. Beograd: Filozofski fakultet; Institut za pedagogiju i andragogiju.
12. Пијановић, Петар (Главни и одговорни уредник) (1996): *Педагошки лексикон*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
13. Potkonjak Nikola i Šimleša Petar (1989): *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva...
14. Рајчевић, Петар и Круљ Јелена (2020): *Речник дидактичких појмова*. Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу.
15. Stanković, Vojana (2020): *Deca uče od nas*. Beograd: Vojana Stanković.
16. Sužić, Nenad (2006): *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*. Banja Luka: XBS Banja Luka.

EDUCATIONAL WORK WITH PRE-SCHOOL CHILDREN

Prof. Petar Dj. Rajčević, PhD

***Teacher Training Faculty,
University of Pristina temporarily settled in Kosovska Mitrovica***

Summary

Educational work of adults with children, according to the Law on pre-school education in Republic of Serbia is seen as a part of unique system of education, referring to the children from six months of age to the age they start going to school. In that period, apart from their parents, who take care of them from their birth, they also have trained educators engaged in the process, whose role through their impact on children is realized in the pre-school institutions with a possibility to be continued in schools. The emphasize is, in the first place, on the humanistic theories on learning implies that a child and its developmental needs are seen as priorities. Thereby, the care is taken in the quality of interaction with other children (not only their peers), but also their educators, parents, expert associates and the others. The needs of a team-approach to the work and programming of activities for the level of each educational group is based on their familiarity with their possibilities and needs. Expert work of all the participants of the educational process with children of pre-school education age, undoubtedly, contributes to the efficient training for their going to school thus taking over the possibilities for the tasks and responsibilities expected.

Key words: education, child, pre-school child, family, pre-school institutions.